

BAHRIDDIN UMURZOQOV¹,
Oriental universiteti, Shaq tillari kafedrası,
filologiya fanlari doktori, professor v.b.

“RASHAHOT AYNUL-HAYOT” ASARINING QIYOSIY-MATNIY TADQIQI

Annotatsiya: Ushbu maqola Faxruddin Aliy Safiy Koshifiy Hiraviy (vaf. 939/1532-1533) qalamiga mansub “Rashahot ayn al-hayot” (Hayot bulog‘idan tomchilar) asari matni tadqiqiga bag‘ishlangan. Maqolada mazkur asarning Toshkent qo‘lyozma fondlarida saqlanayotgan eng qadimiy nusxalari (O‘zbekiston Pespublikasi Fanlar akademiyasi Alisher Navoiy nomidagi Davlat Adabiyot muzeyi (O‘zR FA DAM) “Rashahot aynul-hayot”. Qo‘lyozma №33/II, O‘zbekiston Pespublikasi Fanlar akademiyasi Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti (O‘zR FA ShI) “Rashahot aynul-hayot”. Q. №№10147, 5418 hamda Tehron qo‘lyozma fondi “Rashahot” Q. №8201 (26458)) xususiyatlari haqida so‘z boradi.

Maqolada, shuningdek, “Rashahot aynul-hayot”ning ushbu qadimiy qo‘lyozma nusxalari matnlari bilan asarning Tehron nashri (“Rashahot aynul-hayot”. Ilmiy-tanqidiy matn. Tehron, 1977. Nashrga tayyorlovchi – A.A.Mu‘iyniyon.) matni o‘zaro muqoyasa qilingan. O‘zR FA DAM “Rashahot”. Q. №33/II nusxasi matni “Rashahot aynul-hayot” (Hayot bulog‘idan tomchilar) asarining mukammal, eng ishonchli matni, degan qat‘iy xulosaga kelingan.

Kalit so‘zlar: Qo‘lyozma, matnshunoslik va adabiy manbashunoslik, “Rashahot ayn al-hayot” (Hayot bulog‘idan tomchilar), “Rashahot”. Ilmiy-tanqidiy matn. Tehron, 1977., A.A.Mu‘iyniyon nashri, O‘zbekiston Pespublikasi Fanlar akademiyasi davlat Adabiyot muzeyi №33/II “Rashahot” qo‘lyozmasi, O‘zbekiston Pespublikasi Fanlar akademiyasi Sharqshunoslik instituti qo‘lyozmalari, Tehron KMSHM Q. №8201 (26458) qo‘lyozmasi.

Annotation: This article is devoted to the study of the text of the work “Rashakhhot ain al-khayat” (“Drops from the source of life”) by Fakhriddin Ali Safi Koshifi Khiravi (d. 939/1532-1533). The article presents the oldest copies of this work, stored in the Tashkent manuscript funds – institute the Academy of Sciences of the Republik of Uzberistan State Museum of Literature the Alisher Navoi “Rashakhhot” No. 33/II, the Abu Rayhon Beruni institute the Academy of Sciences of the Republik of Uzberistan “Rashakhhot” No. №№10147, 5418 and Tehran manuscript fund – “Rashakhhot” No. 8201 (26458) inv. digital), features of the manuscripts are discussed.

The article also compares the texts of the ancient handwritten copies of “Rashakhhot” with the text of the Tehran edition of “Rashakhhot”. As a result, it was firmly concluded that the text of the oldest copy of “Rashakhhot”, that is, the manuscript of the fund – institute the Academy of Sciences of the Republik of Uzberistan State Museum of Literature the Alisher Navoi “Rashakhhot” No. 33/II is the perfect, most reliable text of this work.

Key words: Manuscript, textual criticism and literary source studies, “Rashakhhot ain al-khayat” (Drops from the source of life), “Rashakhhot”. Scientific and critical text. Tehran, 1977, A. A. Muiynian edition.

¹ Umurzoqov Bahriddin Safarovich. E-pochta: bahrumr_nur@mail.ru. ORCID ID: 0000-0002-8870-156X.

Kirish. Ma'lumki, o'tgan asrning yetmishinchi yillari o'rtalarida Eronlik manbashunos olim Aliy Asg'ar Mu'iniyov tarafidan "Rashahot aynul-hayot"ning ilmiy-tanqidiy matni tayyorlangan va nashr etilgan [1].

"Rashahot aynul-hayot"²ning Mu'iniyov nashri bugungi kungacha asarning ilmiy matni sifatida istifoda etib kelinmoqda. Afsuski, "Rashahot" asarining mazkur Tehron tanqidiy nashri tasavvur qilinganchalik mukammal va to'liq bo'lib chiqmadi. Biz bu haqda o'z nomzodlik dissertatsiyamiz asosida nashr ettirgan monografiyamizda ham to'xtalganmiz va unga misollar keltirganmiz [2: 62-64].

"Rashahot"ning Tehron nashri oxirgi ellik yil mobaynida "Rashahot"ning yagona ishonchli matni sifatida e'tirof ko'rib kelgani rost, ammo shuni unutmaslik lozimki, mazkur nashr, asosan, Eron qo'lyozma fondlaridagi "Rashahot" nusxalari asosida amalga oshirilgan.

Aliy Asg'ar Mu'iniyov o'z ilmiy-tanqidiy matnini "Rashahot"ning bir nechta qo'lyozmalari asosida ikki jild shaklida nashrga tayyorlagan:

1. Birinchi qo'lyozma "Rashahot"ning Britaniya nusxasi. Mu'iniyov uni (بر)deb belgilab olgan va tanqidiy matni uchun "asosiy tayanch nusxa", degan [1: 142].

Mu'iniyovning "So'zboshi" da yozishicha, mazkur qo'lyozma jami 221 varaq, har sahifasi 19 satrdan. Kitobat sanasi hijriy 1074 sana /milod.1663-166– yil. Qo'lyozma Samarqandda kitobat qilingan. Kotib: Muhammad-shodiy ibn Hojiy Yahyo (محمد شادی بن حاجی یحیی) [1: 142].

Mu'iniyov yordamchi nusxalar sifatida yana bir nechta asar qo'lyozmalarini o'z tanqidiy matniga jalb qilgan, u bu yordamchi nusxalarning necha varaqdan iboratligini ham qayd etgan, lekin ularning kitobat sanasini ko'rsatmagan. Nazarimizda, olim yordamchi nusxalar u tayanch nusxa sifatida tanlagan qo'lyozmaning ko'chirilish sanasidan keyin ko'chirilgan bo'lgani uchun ham ularning kitobat sanalari haqida ma'lumot bermagan.

2. Mu'iniyov o'zi tayyorlagan tanqidiy matniga "Rashahot"ning 1912-yildagi Hindiston toshbosma nusxasini ham yordamchi nusxa sifatida jalb qilgan. [1: 150].

Oldingi tadqiqot ishimiz natijasiga ko'ra, Toshkent qo'lyozma fondlarida "Rashahot" ning 96ta qo'lyozma nusxasi saqlanadi. [2: 65].

Biz ham mana shu qo'lyozmalar orasidan kitobat sanalari eng qadimiy bo'lgan, muallif hayotligida va uning vafotidan ko'p vaqt o'tmay ko'chirilgan nusxalarnigina tanlab oldik. Keyin shu manbalar asosida "Rashahot" asarining avtograf matnini, ya'ni "Rashahot"ning mukammal, ishonchli ilmiy matnini tayyorlashga kirishdik.

Mana shu ishimiz asnosida Mu'iniyov nashri bilan o'z matnimizni solishtirib bordik. Natijada Mu'iniyov nashrida asarning qadimiy nusxalari matni bilan muvofiq tushmagan juda ko'p o'rinlar mavjud ekani, Eron nashri matnida jiddiy o'zgarishlar mavjudligi, haqiqatan, o'z isbotini topdi. Quyida biz ana shu kuzatishlarimiz natijalaridan bir qismini e'tiboringizga havola qilamiz.

Biz Toshkent fondlaridagi "Rashahot" qo'lyozmalaridan tanlab olgan nusxalar, asosan, uchtani tashkil qiladi. Ular quyidagilardir:

1. "Rashahot". Q. №33/II inv. raqamli qo'lyozma. Muallif dastxat nusxasi, deb qat'iy taxmin qilganimiz nusxa. Taxminimiz sababi: Birinchidan, mazkur qo'lyozma oxirida hoshiyada "*Bu muallif qo'li bilan ko'chirilgan (ya'ni dastxat – B.U.) nusxa bo'lib, muborak nomlari Aliy Safiy Husayn Voiz Koshifiydir*", degan qaydning mavjudligidir [3: 208b].

Ikkinchidan, ushbu №33/II inv. raqamli qo'lyozma yozuvi koshifiyshunos olimlar – A.A.Mu'iniyov va A.G. Ma'oni tomonidan o'z kitoblarida e'lon qilingan Aliy Safiyning dastxatining fotodagi yozuvga muvofiq tushganligidir".

2. "Rashahot". №10147 inv. raqamli qo'lyozma. Kitobat sanasi 951/1544-1545. Mazkur qo'ly-

² Keyingi o'rinlarda "Rashahot" deb beriladi.

ozma oxirida, kolofonda kotib Ne'matulloh ibn Atoulloh Isfaroiniy (نعمت الله بن عطاء الله اسفرائيني)ning yozishicha, muallif dastxati nusxasidan kitobat qilgan [4: 1b].

3. "Rashahot". №5418 inv. raqamli qo'lyozma. Bu qo'lyozma ham qadimiy nusxa bo'lib, hijr.946 sana/ 1539-1540y. da kitobat qilingan [4: 348b].

4. "Rashahot". Kutubxonayi majlisi sho'royi milliy qo'lyozmalar bo'limi – №8201 (26458) inv. raqamli (Tehron KMSHM №8201 (26458) "Rashahot" asari qo'lyozmasi.

Ushbu qo'lyozma matni harfma-harf, so'zma-so'z boshlanishidan to oxirigacha №33/II inv. raqamli qo'lyozma matni bilan bir xil. Demak, Tehron KMSHM №8201 (26458) qo'lyozmasi ham "Rashahot" asarining eng ishonchli ilmiy matni uchun asosiy tayanch qo'lyozma bo'lib chiqmoqda.

Ko'rinib turibdiki, biz tadqiq etgan "Rashahot"ning birinchi nusxasi, ya'ni Q.№33/II inv. raqamli qo'lyozma Eron tanqidiy matni ("Rashahot". Tehron, 1977) uchun tayanch nusxa sifatida tanlangan qo'lyozma – Britaniya nusxasidan 182 yil oldin, qolgan ikki qo'lyozmadan esa 100 yil oldin ko'chirilgan. Yangi aniqlaganimiz "Rashahot" qo'lyozmalari kitobat sanasi qadimiy nusxalar, ya'ni asarning muallif dastxati va dastxat nusxadan ko'chirilgan nusxalardir.

Bu esa "Rashahot" asarining nashri va hatto uning tanqidiy matni borligiga qaramay, bu boradagi ishlar kelajakda ham davom etishi zarurligini ko'rsatadi.

Shunday qilib, Tehron KMSHM №8201 (26458) qo'lyozmasini Toshkent nodir qo'lyozmalari matni bilan qiyoslash natijalariga asoslanib, shuni mamnuniyat ila ma'lum qilamizki, biz "Rashahot" asarining muallif qalamiga tegishli bo'lgan eng ishonchli ilmiy matnini tayyorlashga muvaffaq bo'ldik.

Endi "Rashahot" asarining Tehron ilmiy-tanqidiy matni, ya'ni Mu'iniyon nashri bilan Toshkent nodir nusxalari matnlari qiyosiy-tekstlogik jihatga to'xtalsak. Mu'iniyon tanqidiy matnini Toshkent nodir qo'lyozma nusxalari bilan boshdan-oxir to'liq solishtirib chiqdik va natijada, uning matnida katta farqlar mavjudligiga, ular anchagina ko'p ekanligiga, tanqidiy matnda asliyat matnga nisbatan jiddiy farqli o'rinlar ham borligiga amin bo'ldik.

"Rashahot"ning O'zR FA DAM Q.33/II va Tehron KMSHM Q. №8201 (26458) qo'lyozmalari matni bilan Mu'iniyon tanqidiy matni nashri o'rtasida matn farqlari quyidagicha nomlash mumkin:

1. "Rashahot"ning qadimiy nusxalari asliyat matnida mavjud bo'lmagan ortiqcha so'z va iboralarning farqli o'rinlari;
2. Matnga asliyatda bo'lmagan orfografik belgilarni qo'shish;
3. Asar asliyati matnida yo'q, ammo Tehron nashri matnida o'zgartirilib berilgan o'rinlar;
4. Asar matnidagi so'zlarning o'z o'rnidan tushirib qoldirilishi;
5. Asar matnidagi so'zlarning yozilishidagi farqlar.

Mu'iniyon nashrida "Basmala" qo'shtirnoqqa olingan, qo'shtirnoqning nimani ifodalashi esa ko'rsatilmagan:

O'zR FA DAM Qo'lyozma №33/II	Mu'iniyon nashri (Tehron: 1977)	Tehron KMSHM Qo'lyozma №8201 (26458) [6]
بسم الله الرحمن الرحيم	("بسم الله الرحمن الرحيم")	بسم الله الرحمن الرحيم

Mu'iniyon nashrining o'ziga xos xususiyatlaridan biri unda beshta Tehron qo'lyozmalaridagi va toshbosma nashrdagi farqlari tanqidiy matn ostida berib boriladi. Bu uslub asarning boshidan to oxirigacha shu tarzda davom etgan.

"Rashahot"ning qadimiy nusxalari asliyat matnida mavjud bo'lmagan ortiqcha so'z va iboralar farqli o'rinlarga misollar. Eron, ya'ni Mu'iniyon nashrining "Maqola" ("Muqaddima") qismida [1: 142]:

ثَبَّتَهُ اللهُ عَلَى مَحَبَّةِ أَوْلِيَائِهِ وَ شَرَفَهُ بِكَمَالِ مُتَابِعَةِ أَصْفِيَائِهِ كَه
Muzeydagi 33/II raqamli qo'lyozmada [3: 1b]:
ثَبَّتَهُ اللهُ عَلَى مَحَبَّةِ أَوْلِيَائِهِ وَ شَرَفَهُ بِكَمَالِ مُتَابِعَةِ أَصْفِيَائِهِ كَه

Bu matndagi farqlar Mu'iniyon nashridagi ثَبَّتَهُ اللهُ va مُتَابِعَةِ so'zlarida bo'lib, 33/II raqamli qo'lyozma nusxada ثَبَّتَهُ va مُتَابِعَةِ tarzida yozilgan.

O'zR FA DAM Qo'lyozma №33/II	Mu'iniyon nashri (Tehron:1977)	Tehron KMSHM Qo'lyozma №8201 (26458)	Mu'iniyon nashri (Tehron:1977)
ثَبَّتَهُ اللهُ عَلَى مَحَبَّةِ أَوْلِيَائِهِ وَ شَرَفَهُ بِكَمَالِ مُتَابِعَةِ أَصْفِيَائِهِ كَه	ثَبَّتَهُ اللهُ عَلَى مَحَبَّةِ أَوْلِيَائِهِ وَ شَرَفَهُ بِكَمَالِ مُتَابِعَةِ أَصْفِيَائِهِ كَه	ثَبَّتَهُ اللهُ عَلَى مَحَبَّةِ أَوْلِيَائِهِ وَ شَرَفَهُ بِكَمَالِ مُتَابِعَةِ أَصْفِيَائِهِ كَه	ثَبَّتَهُ اللهُ عَلَى مَحَبَّةِ أَوْلِيَائِهِ وَ شَرَفَهُ بِكَمَالِ مُتَابِعَةِ أَصْفِيَائِهِ كَه

Mu'iniyon nashrining yana "Maqola" ("Muqaddima") qismida [1: 7]:

در اواخر شهر ذی القعدة سنه تسع و ثمانين و ثمان مائه تقبيل عتبه عليه و سده سنیه حضرت ولايت منزلت هدايت منقبت
قطب الكبراء المحققين---

33/II raqamli qo'lyozmada [3: 1b]:

در اواخر شهر ذی القعدة سنه تسع و ثمانين و ثمان مائه تقبيل عتبه عليه و سده سنیه حضرت ولايت منزلت هدايت
منقبت قطب الكبراء المحققين---

Bu yerdagi matn farqlari: Mu'iniyon nashrida سده سنیه shakldadir, 33/II raqamli qo'lyozma nusxada سده سنیه so'zlarida tashdid va izofa alomatlari qo'yilgan holda yozilganligidadir.

Buni quyidagi jadvalda oson qiyoslab ko'rish mumkin:

O'zR FA DAM Qo'lyozma №33/II	Mu'iniyon nashri (Tehron:1977)	Tehron KMSHM Qo'lyozma №8201 (26458)	Mu'iniyon nashri (Tehron:1977)
در اواخر شهر ذی القعدة سنه تسع و ثمانين و ثمان مائه تقبيل عتبه عليه و سده سنیه حضرت ولايت منزلت هدايت منقبت قطب الكبراء المحققين---	در اواخر شهر ذی القعدة سنه تسع و ثمانين و ثمان مائه تقبيل عتبه عليه و سده سنیه حضرت ولايت منزلت هدايت منقبت قطب الكبراء المحققين---	در اواخر شهر ذی القعدة سنه تسع و ثمانين و ثمان مائه تقبيل عتبه عليه و سده سنیه حضرت ولايت منزلت هدايت منقبت قطب الكبراء المحققين---	در اواخر شهر ذی القعدة سنه تسع و ثمانين و ثمان مائه تقبيل عتبه عليه و سده سنیه حضرت ولايت منزلت هدايت منقبت قطب الكبراء المحققين---

Matnga asliyatda bo'lmagan orfografik belgilarni qo'shishga misollar. Mu'iniyon nashrida asarning matni jumllariga tinish belgilarning ilova qilinganligi ko'ramiz. Albatta, bu zamonaviy nashr taqozo qilgan yaxshi xususlardan biri. Ammo ilmiy-tanqidiy matnlarda qanchalik o'zini oqlaydi, bu masalani jiddiy o'ylab ko'rish lozim bo'ladi. Bizningcha, asar asliyatida mavjud bo'lmagan belgi-alomatlardan tanqidiy matnning ham xoli bo'lgani ma'qulroqdir.

Mu'iniyon nashrida [1: 13]:

dir. خواجه يوسف همدانی: قدس الله تعالى سره.

33/II raqamli qo'lyozmadagi (3a sahifa) asliyat jumla:

dir. خواجه يوسف همدانی: قدس الله تعالى سره.

Mu'iniyon nashrida [1: 7]:

dir. عبدالله برقى: رحمة الله عليه خواجه.

33/II raqamli qo'lyozmada (3b sahifa):

dir. عبدالله برقى: رحمة الله تعالى خواجه.

O'zR FA DAM Qo'lyozma №33/II	Mu'iniyon nashri (Tehron:1977)	Tehron KMSHM Qo'lyozma №8201 (26458) [6]:	Mu'iniyon nashri (Tehron:1977)
------------------------------------	-----------------------------------	---	-----------------------------------

خواجه یوسف همدانی: قدس الله تعالى سره	خواجه یوسف همدانی: قدس الله تعالى سره	خواجه یوسف همدانی: قدس الله تعالى سره	خواجه یوسف همدانی: قدس الله تعالى سره
--	--	--	--

Mu'yniyon nashrida [1: 15]:

dir. خواجه حسن انداقي: رحمه الله

33/II raqamli qo'lyozmada [3: 4b] esa :

[3: 4a]. shaklidadir خواجه حسن انداقي رحمه الله تعالى

O'zR FA DAM Qo'lyozma №33/II خواجه حسن انداقي رحمه الله تعالى	Mu'yniyon nashri (Tehron:1977) خواجه حسن انداقي: رحمه الله	O'zR FA DAM Qo'lyozma №33/II عبدالله برقي رحمه الله تعالى خواجه	Mu'yniyon nashri (Tehron:1977) عبدالله برقي: رحمه الله عليه خواجه
--	--	--	--

Asar asliyati matnida yo'q, ammo Tehron nashri matnida o'zgartirib berilgan o'rinlarga oid misollar. Bizni eng ko'p taajjudlantirgan, hayron qoldirgan xususiyatlaridan biri asar asliyati matnida yo'q, ammo Tehron nashri matnida o'zgartirilib berilgan so'zlar, hatto jumlar bo'ldi. Vaqtlar, davrlar o'tishi bilan asliyat matnda jiddiy o'zgarishlarning bo'lishi ba'zan zarurat taqozosi tufayli yuz beradi. Masalan, ming yil oldin tilda ishlatilgan aksariyat so'zlar, iboralar har asrda o'zgarishi, iste'moldan qolishi mumkin. Ammo tanqidiy-matnda bunday so'z va iboralar-ni o'zgartirib, ularning o'rniga bugungi kunda qo'llanilayotgan so'zlarga almashtirish qanchalik to'g'ri? Bizningcha, bunday yo'l tutish ilmiy tanqidiy matnda mumkin emas.

Mu'yniyon nashrining muqaddima qismida [1: 15]:

dir. خواجه ناصر الحق والحقيقه و الدنيا والدين عبيدالله رحمه الله تعالى عليه و أرضاه

O'zR FA Davlat Adabiyot muzeyidagi 33/II raqamli qo'lyozmada [3: 1b]:

shaklida kelgan. خواجه ناصر الحق والحقيقه و الدنيا والدين عبيدالله رضى الله عنه و أرضاه

Bu matndagi farq Tehron nashrida رضى الله تعالى عليه, muzey nusxasida رضى الله عنه bo'lib, keltirilgan misolimizda رضى الله تعالى عليه iborasi Tehron nashrida رضى الله تعالى عليه almashtirilgan.

Bundan tashqari, O'zR FA SHI fondida saqlanayotgan asarning ikkinchi qadimiy nusxasi ("Rashahot". O'zR FA SHI Q.№ №10147)da رضى الله عنه و أرضاه shaklida kelgan [3: 1b], ko'rinib turganidek, qo'shimchasi muzey nusxasini to'ldiradi.

Bu ibora, ya'ni qo'shimchasi Turkiyada kitobat qilingan "Rashahot"ning ba'zi nusxalarida ham mavjudligini ko'rdik. Tehron ilmiy-tanqidiy matni hamda uning ostida keltirilgan tayanch va yordamchi nusxalarida esa bu qo'shimcha mavjud emas.

O'zR FA DAM Qo'lyozma №33/II خواجه ناصر الحق والحقيقه و الدنيا والدين عبيدالله رضى الله عنه و أرضاه	Mu'yniyon nashri (Tehron:1977) خواجه ناصر الحق والحقيقه و الدنيا والدين عبيدالله رحمه الله تعالى عليه و أرضاه	O'zR FA SHI Qo'lyozma Q.№10147 خواجه عبيدالله احرار السمرقندى رضى الله عنه و أرضاه	Mu'yniyon nashri (Tehron:1977) خواجه ناصر الحق والحقيقه و الدنيا والدين عبيدالله رحمه الله تعالى عليه و أرضاه
---	---	--	---

Asar matnidagi so'zlarning o'z o'rnidan tushilib qoldirilishiga misollar. Mu'yniyon nashrining yana "Maqola" ("Muqaddima") qismida [1: 8]:

dir. و آن و جواهر نفيسه

O'zR FA Davlat Adabiyot muzeyi fondi 33/II raqamli qo'lyozmada [3: 1b]:

shaklidadir. و آن فوايد و جواهر نفيسه

Bu matndagi farqlar Mu'yniyon nashridagi و آن و جواهر نفيسه so'zlarida bo'lib, 33/II raqamli qo'lyozma nusxada و آن فوايد و جواهر نفيسه tarzidadir, ya'ni mazkur jumladagi so'zi asar asliya-ti matnida jumlada mavjud, biroq Mu'yniyon nashri matnida bu so'z tushib qoldirilgan.

shaklida kelganini ko‘ramiz [1: 41-42].

Qo‘lyozmaning 48^a sahifasida matnda:

خواجہ حسن عطار رحمہ اللہ تعالیٰ ایشان داماد خواجہ بزرگ خواجہ بہاء الدین اند قدس اللہ تعالیٰ سرہ^۵ و فرزند بزرگوار حضرت خواجہ علاء الدین عطار ند و ثمرہء شجرہء ولایت ایشان و در ایام طفلی منظور نظر عنایت و عاطفت حضرت خواجہ [3:841a].

Ma‘lum bo‘lmoqdaki, Xoja Bahouddin Naqshbandning kuyovi Xoja Hasan Attordir. Xoja Hasan Xoja Alouddin Attorning to‘ng‘ich farzandidir. Turkiyalik tasavvufshunos olim N. To‘sun: “*Reşahat*‘ta Alaeddin Attar‘ın Bahaeddin Nakşband’e damat oldugu kaydedilmiş ise de bunun yanlış olduğu ve damadın Hasan Attar olduğu daha önce ifade edilmişti” [7: 128].

Bu yerda turkiyalik olim N.To‘sun A.A. Mu‘iyniyon nashriga suyangani holda: **“Rashahot”-da Alouddin Attorning Bahouddin Naqshbandning kuyovi bo‘lgani yozilgan, bu esa xatodir.** Uning kuyovi Hasan Attor ekani xususida biz yuqorida so‘z yuritdik...” demoqda (ta‘kidlar bizniki – B.U.).

Holbuki, xatoga yo‘l qo‘ygan Aliy Safiy emas, balki “Rashahot”ning kotiblari va ular xato kitobat aylagan xato matnlarga suyanib turib, “Rashahot”ning tanqidiy matnini tayyorlagan eronlik olim A.A. Mu‘iyniyondir.

“Rashahot”ning o‘zbekcha tarjimasida Xoja Hasan Attorning Xoja Bahouddin Naqshbandning kuyovi bo‘lgani yozilgan. Bu “Rashahot”ning qadimiy nusxalarida ana shunday kelganini isbotidir:

“*Xoja Hasan Attor rahmatullohi ta’olo. Olor Hazrati Xoja Alouddin Attorning farzandi buzrukvorlaridir. Va alarning shajarayi valoyatlarining samaralari va alar Hazrati Xojai Buzurg-ning* (Bahouddin Naqshbandning – B.U.) *domod* (kuyov – B.U.) *lari tururlar...*” [8: 127].

Quyida biz “Rashahot”ning qadimiy nusxalariga, avvalo, muallif dastxati matniga, uning tadqiqiga va chog‘ishtirmamizga diqqatingizni qaratamiz.

Mu‘iyniyon nashrida matndagi ushbu qism, ya‘ni:

و حضرت خواجہ بزرگ را صلیبہ صغیرہ است، بوالدہ وی گفته اند کہ جون بعد بلوغ رسد همان زمان مرا آکاه کردن جون وقت رسیدہ است، حضرت خواجہ از فصر عارفان بہ شہر آمدہ اند و یکسر بہ حجرہ خواجہ علاء الدین کہ در مدرسہ داشتہ رفتہ اند، در آن حجرہ کہمہ بویائی دیدہ اندکہ حضرت خواجہ کاهی بہلو بر آن می نہادہ اند و دو غشت بختہ کہ بالین میبساختہ اند و ابریق شکستہ کہ بآن طہارت میکرده اند جون خواجہ علاء الدین ایشان را دیدہ اند در قدم ایشان سر نہادہ اندو نیز مندی بسیار کردہ، حضرت خواجہ فرمودہ اند کہ مرا صلیبہ است کہ امشب بعد بلوغ رسیدہ و من مامورم آنکہ ویرا بحیالہ عقد تو در آرم

خواجہ علاء الدین تواضع نمودہ گفتہ اندکہ این سعادت است عظمی کہ روی بہ من آوردہ، لیکن مرا اسباب دنیوی هیچ چیز نیست کہ صرف کنم حال اینست کہ مشاہدہ میفرمائید، حضرت خواجہ فرمودہ اند کہ ترا و اورا من عنداللہ رزقی مقدر است از آن ممر فکری نیست، بس آن عقد واقع شدہ و بعد از چند کاه خدمت خواجہ حسن عطار قدس سرہ از ایشان بہء وجود آمدہ اند

qismi, umuman, “Rashahot”ning qadimiy nusxalarida mavjud emas. Demak, bu jumlar, ya‘ni butun boshli bir sahifa “Rashahot”ga keyinchalik kirib qolgan, asliyatga begona ma‘lumotlardandir.

Yuqoridagi misollardan ham ko‘rinib turibdiki, Toshkent nusxasi, ya‘ni O‘zR FA Davlat Adabiyot muzeyidagi Q.№33/II raqamli qo‘lyozma nusxasi va O‘zR FA SHI O‘zR FA SHI Q.№10147 raqamli qo‘lyozma nusxasi “Rashahot”ning to‘liq va mukammal matni sifatida Mu‘iyniyon nashri-ni va umuman, barcha asar nusxalarining kamchiligini to‘ldirmoqda.

DAM fondidagi 33/II inv. raqamli qo‘lyozmaning tekstologik tadqiqi natijasida yana shu narsa ma‘lum bo‘ldiki, asosiy matndagi ayrim arabiy yoki tushunilishi qiyin bo‘lgan so‘zlarning os-tilariga ko‘p bo‘lmasa-da ularni izohlash va yo tarjimasini berib borish yo‘lidan borilgan. Bunday usul, ayniqsa, “Rashahot” asarining usmonli-turk tiliga tarjimasi nusxalarida keng qo‘llanilgan.

⁵ Hoshiyadagi yozuv, ya‘ni muallif tahriri. Qarang: O‘zR FA DAM. “Rashahot”, Q.№ 33, – B.48a.

O'zR FA DAM Qo'lyozma №33/II	Mu'iniyon nashri (Tehron:1977)	O'zR FA DAM Qo'lyozma №33/II	Mu'iniyon nashri (Tehron:1977)
شیخ خواند طهور بترکستان رفت اند و با تنکیز شیخ که از کبار خاندان اتا یسوی بوده صحبت داشته و از وی فواید گرفته اند	شیخ خواند طهور بترکستان رفت اند و با تنکوز شیخ که از کبار خاندان اتا یسوی بوده صحبت داشته و از وی فواید گرفته اند	بابایی آبریز رحمه الله تعالی از کبار اصحاب حضرت شیخ عمر باغستانی است صاحب جزیه عظیم بوده از وی برسیده اند که شمارا آبریز جرا میکوبند فرموده است که چون حق سبحانه روز ازل کل آدم می سرشت من آب بر آن کل میرختم از آن روز باز، مرا آبریز لقب کردند	بابا آبریز رحمه الله تعالی : از کبار حضرت شیخ عمر باغستانی است صاحب جزیه عظیم بوده از وی برسیده اند که شمارا آبریز جرا میکوبند فرموده است که چون حق سبحانه روز ازل کل آدم می سرشت من آب بر آن کل میرختم از آن روز باز، مرا آبریز لقب کردند

O'zR FA DAM Qo'lyozma №33/II	Mu'iniyon nashri (Tehron:1977)	O'zR FA DAM Qo'lyozma №33/II	Mu'iniyon nashri (Tehron:1977)
ایلامان بابا صبح	المین بابا	ایلامان باب رحمه الله تعالی	المین بابا رحمه الله

Quyida O'zR FA DAM fondidagi Q.№33/II raqamli qo'lyozma matni hoshiyasida kiritilgan yana bir muhim misolga diqqat qilaylik.

Mu'iniyon nashrida [1: 139-141]:

خواجه علاء الدین عطار: قدس الله تعالی سره، نام ایشان محمد بن محمد البخاری است، در اصل از خوارزم بوده اند و خواجه محمدراسه بسر بوده است: خواجه شهابودین و خواجه مبارک و خواجه علاءالدین، چون خواجه محمد وفاته، خواجه علاءالدین هیچ چیز از میراث پدر قبول نکرده بودند و بتجريد تمام در یکی از مدارس بخارا به تحصیل علوم اشتغال نموده و حضرت خواجه بزرگ را صلیبه صغیره است، بوالده وی گفته اند که چون بعد بلوغ رسد همان زمان مرا آگاه کردان چون وقت رسیده است، حضرت خواجه از قصر عارفان به شهر آمده اند و یکسر به حجره خواجه علاءالدین که در مدرسه داشته رفته اند، در آن حجره کهمه بویائی دیده اند که حضرت خواجه کاهی بهلو بر آن می نهاده اند و دو غشت بخته که بالین میبساخته اند و ابریق شکسته که بآن طهارت میکرده اند چون خواجه علاءالدین ایشان را دیده اند در قدم ایشان سر نهاده اندو نیزمندی بسیار کرده، حضرت خواجه فرموده اند که مرا صلیبه است که امشب بعد بلوغ رسیده و من مامورم آنکه ویرا بحیاله عقد تو در ارم نکیل، مدرواً نم موب یور مک یمطع تسای تداعس نی ا لکدن متفک مدومن عضاوت نی دل ا ل ع هج اوخ مدومرف هج اوخ ترضح، دین امرفیم مدهاشم مک تسن نی ل ا ح منک فرص مک تسین زیج جیه یویند باباسا دنج زا دعب و مدش عق او دق ع نأ سب، تسین یرکفرم نأ زا تسای ردقم یقزر مللادن ع نم اروا و ارت مک دن --- دن ا دمآ دوجو ءهب ناشی زا مرس سدق راطع نسح هج اوخ تمدخ هاک

DAM fondidagi Q.№33/II raqamli qo'lyozmaning 119^a sahifasida esa:

خواجه علاء الدین عطار قدس الله تعالی سره، نام ایشان محمد بن محمد البخاری است، در اصل از خوارزم بوده اند و خواجه محمدراسه بسر بوده است: خواجه شهابودین و خواجه مبارک و خواجه علاءالدین، چون خواجه محمد وفات یافته، خواجه علاءالدین هیچ چیز از میراث پدر قبول نکرده بودند و بتجريد تمام در یکی از مدارس بخارا به تحصیل علوم اشتغال نموده اند چون داعیه طریقق از خاطر ایشان سبر زده است مطالعه علوم⁶ رسمی بر تافته حضرت خواجه بزرگ خواجه بهاءالدین⁷ ایشانرا بنظر قبول مشرف کدانیده طریقه گفته اند و بعمل باطنی مشغول ساخته و در مقامات مذکورست که حضرت خواجه در مبادی حال خدمت خواجه علاءالدین را در مجالس نزدیک خود می نشانند و زمان زمان متوجه ایشان می شدند بعضی محرمان حضرت خواجه را ازین معنی سؤال کردند فرمودند که اورا نزدیک خود می نشانم تا کرک اورا نخورد (134) کرک نفس اورا در کمین اوست هر لظهء از حال وی تفحص می نمایم که مظهری شود---

shaklida kelganini ko'ramiz [3: 119a].

⁶ Hoshiyadagi yozuv, ya'ni muallif tahriri. Qarang: O'zR FA DAM. "Rashahot", Q.№ 33, – B.119a.

⁷ Hoshiyadagi yozuv, ya'ni muallif tahriri. Qarang: O'zR FA DAM. "Rashahot", Q.№ 33, – B.119a.

Xulosa. O‘zR FA Alisher Navoiy nomidagi Davlat adabiyot muzeyi fondida Q.№33/II raqami bilan saqlanayotgan “Rashahot” asari qo‘lyozma nusxasi ustida olib borilgan tekstologik tadqiqotlarimiz natijasida quyidagicha natijalar olishga erishildi:

1. Bu qo‘lyozma nusxa vatanimiz va xorijiy kitob fondlarida saqlanib kelayotgan “Rashahot” asari qo‘lyozmalari ichida hozirgacha eng qadimiysi va muallif qalamiga yaqin bo‘lgan nusxadir. Undan “Rashahot” asarining zamonaviy nashrlarini qiyoslashda asosiy va eng ishonchli manba sifatida foydalanish mumkin.

2. O‘zR FA Alisher Navoiy nomidagi Davlat adabiyot muzeyi fondida Q.№33/II qo‘lyozmasi avvaliga “Fihrist” ilova qilingan. Bu xusus “Rashahot” ning asliyatida fihrist (mundarija) mavjud bo‘lganga dalolat qiladi.

3. Qo‘lyozma nusxa matnini qiyosiy-tekstologik jihatdan tadqiq qilish shuni ko‘rsatdiki, uning matnida, bir qator kam-ko‘stliklar ham uchrab turadi. Masalan, tuzatish va ilovalar. Ular asosan qo‘lyozma sahifalarining hoshiyalarida qayd etilgan.

4. Qo‘lyozma hoshiyalaridagi qaydlar, tuzatishlarni inobatga oladigan bo‘lsak, bu nusxaning muallifning dastlabki tahriridan o‘tganlik ehtimoli kuchliroqdir. Qo‘lyozmaning oxirgi varag‘i hoshiyasidagi qaydga ko‘ra, qo‘lyozma avtograf nusxa hisoblanadi.

5. Qo‘lyozma savodli, chiroyli nasx xati bilan kitobat qilingan bo‘lib, “Rashahot” asarining muallif matnida uzilishlar yo‘q. Kitobat vaqtida matnda yo‘l qo‘yilgan ba‘zi xatolar hoshiyada tuzatilib borilgan. Matn va hoshiya bir qo‘lga tegishli.

6. Asarning “Muqaddima” qismidan boshlab sarlavhalar peshma-pesh surx, ya‘ni qirmizi siyohda yozib borilgan. Bu matnlar asliyatga xos tarzda bexato yozilgan.

7. Bu qo‘lyozma nusxani ko‘chirish davomida so‘zlarning xato yozilishi juda ham kam. Ak-sariyat so‘zlar o‘rniga boshqa so‘z ixtiyor etilgan va hoshiyada aga shu so‘z yozilib, ortidan حص (“sahha”, ya‘ni to‘g‘risi shudir, ma‘nosida) belgisi bilan qayd etilib borilgan.

8. O‘zR FA DAM Q.№33/II raqamli bu nusxa matni g‘oyat savodli ko‘chirilgan.

Eng muhimi – bu nusxa asosida asarning boshqa barcha qo‘lyozmalari, toshbosma nusxalari va shuningdek, Lakhnay, Istanbul, Toshkent va Qozon toshbosma nashrlari va hatto A.A. Mu‘iyniyon nashr ettirgan “Rashahot”ning zamonaviy nashri (Tehron, 1977)da yo‘l qo‘yilgan xato va kamchiliklarni aniqlab tuzatildi. “Rashahot” asarining ishonchli, mukammal ilmiy matnini tuzishda, asarning ilmiy-izohli, ommabop nashrini tayyorlashda bu nusxa o‘ziga xos yagona nodir (qimmatli) manba vazifasini o‘tay oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. رشحات عين الحيات تأليف: مولانا فخر الدين علي صفي بن حسين الواعظ الكاشفي،
مجموعه 536 بمقدمه و تصحيحات و حواشي و تعليقات دكتور على اصغر معينان ، جلد اول و جلد دوم تهران / 7791
متون قديم و احوال دانشمندان و عارفان،
(*Rashahot aynul-hayot. Muallif: Mavlono Fazruddin Aliy Safiy b. Husayn Voiz Koshifiy. Kirish, tadqiqot, izohlar va ko‘rsatkichlarni tuzuvchi – Doktor Aliy Asg‘ar Mu‘iyniyon. 1– va 2-jildlar. Tehron, 1977. “Irfon” nashriyoti.*)
2. Umurzoqov B.S. Faxruddin Aliy Safiyning hayoti, ilmiy-adabiy merosi va “Rashahot aynul-hayot” asarining qiyosiy-tekstologik tadqiqi. Monografiya. – Toshkent: “Nurafshon business”, 2019. – B.62-74.
3. “Rashahot aynul-hayot”. O‘zRFA DAM fondi Q.№33/II.B. – B. 208.
4. “Rashahot aynul-hayot”. O‘zRFA ShI fondi Q.№10147.B. – B. 1.
5. “Rashahot aynul-hayot”. O‘zRFA ShI fondi Q.№ 5418.B. – B. 348.

-
6. “Rashahot aynul-hayot” . Kutubxonayi majlisi sho‘royi milliy qo‘lyozmalar bo‘limi fondi Q.№ –№8201 (26458).
 - 7.Tosun Necdet. BAHAEDDIN NAKSBEND. Hayati-Gorisleri-Tarikatı. – Istanbul: Insan yayınları, 2012. – S.128.
 8. Rashahot. – T., 2004. – B. 127.
 9. “Rashahot aynul-hayot”. O‘zRFA ShI fondi Q.№ 460.
 11. “Rashahot aynu-l-hayot”. O‘zRFA ShI fondi Q.№ 460.
 12. “Rashahot aynu-l-hayot”. O‘zRFA ShI fondi Q.№ 92.
 13. . “Rashahot aynu-l-hayot”. O‘zRFA ShI fondi Q.№ 11284.
 14. Catalogue of the library of the India office. Vol.II. – Part. Persian books by A.J.Arberry, Litt. D.London printed by order of the secretary of State for India:1937.
 15. Turkiye yazma eserlari toplu katalogu. – Ankara: 1994 . – S.30.
 16. Rashahot – Beads of Dew from the Sorce of Life. translated, edited and annotated by Holland Muhtor. – London: 2001.

